

Anna Godlewska-Zaorska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0001-7913-0286

<https://doi.org/10.26881/ndps.2023.51.12>

Terapeuta zajęciowy jako profesjonalista – doniesienia z badań

W artykule przedstawiono problematykę związaną z ujmowaniem terapeuty zajęciowego jako profesjonalisty. W prezentowanym tekście wykorzystano dwie metody zbierania danych, przeszukiwanie źródeł wtórnych oraz ankietę. Kompilacja metod badawczych wzmocniła prawdziwość danych, a także przyczyniła się do sprzężenia zwrotnego w tworzeniu bogatszej wiedzy o analizowanej problematyce. Narrację rozpoczyna badanie materiału pochodzącego ze źródeł wtórnych (naukowe publikacje polskie i zagraniczne), aby na jego gruncie dokonać przeszukań zakresu treściowego roli profesjonalisty. Analizę dopełniono wynikami badania sondażowego. Wzięto pod uwagę odniesienia respondentów do dziesięciu stwierdzeń dotyczących aspektów aktywności zawodowej, traktując jednocześnie aktywność zawodową, jako przestrzeń dającą możliwość zbadania profesjonalizmu terapeutów zajęciowych.

Słowa kluczowe: terapeuta zajęciowy, profesjonalista, przeszukiwanie źródeł wtórnych, ankietę

The occupational therapist as a professional – research report

The article presents the issues related to the recognition of the occupational therapist as a professional. In the presented text, two methods of data collection were used: searching secondary sources and a survey. Compilation of research methods strengthened the veracity of the data, and also contributed to the feedback in creating a richer knowledge about the researched issues. The narrative begins with the thorough analysis of material from secondary sources (Polish and foreign scientific publications) in order to search the content scope of the professional's role. The analysis was complemented by the results of the survey. Respondents' references to ten statements regarding aspects of professional activity. Professional activity was treated as a space providing the opportunity to examine the professionalism of occupational therapists.

Key words: occupational therapist, professional, desk research, survey

Między profesjonalnym a amatorskim podejściem do podejmowanych zadań zawodowych

Ukierunkowanie na podkreślanie dystansu między profesjonalnym a amatorskim podejściem do podejmowanych zadań zawodowych wiąże się z wymienianiem cech odróżniających jedną kategorię od drugiej. Wśród nich znajdują się:

- niezależność, rozumiana jako bycie fachowcem samodzielnie wykonującym kompleksowe zadania bez konieczności konsultowania własnych decyzji z innymi, podejmowanie nowych, trudnych, nie rutynowych zadań;
- pragmatyzm, polegający na umiejętności oddzielenia sfery zawodowej od prywatnej, niewykorzystywania w działaniach zawodowych osobistego systemu przekonań i uczuć, braku emocjonalnego stosunku do przedmiotu pracy, koncentrowaniu się na ocenie efektów pracy, a nie na intencjach jej towarzyszących;
- racjonalizm, czyli odwoływanie się do rzetelnej wiedzy naukowej, a nie do intuicji przy dokonywaniu oceny rzeczywistości, poszanowanie kompetencji innych, koncentrowanie się na własnym obszarze działalności zawodowej i nieingerowanie w inne;
- identyfikacja z zawodem, co oznacza, że grupą odniesienia normatywnego staje się dla profesjonalisty jego grupa zawodowa, bez względu na instytucjonalne usytuowanie; powoduje to zgodę na poddanie się wewnętrznej kontroli i odczuwanie większej i silniejszej więzi z własną grupą zawodową niż z zatrudniającą instytucją;
- potrzeba osiągnięć, związana silnie z możliwościami samorealizacji, jakie daje sposobność przynależności do grupy zawodowej profesjonalistów (Łuczyńska 2013: 26–27).

Podobne spojrzenie – odnoszące się do egzemplifikacji atrybutów – przedstawia William E. Wickenden, który podkreśla występowanie czterech właściwości charakteryzujących profesjonalistę:

- rodzaj działalności, która wymaga dużej odpowiedzialności i która stosuje specyficzne umiejętności do rozwiązywania problemów na płaszczyźnie czysto intelektualnej;
- motyw służebności, oznaczający umiarkowane wynagrodzenie, traktowane odmiennie niż zysk;
- motyw autoekspresji, który zakłada dumę i radość z własnej pracy oraz wewnętrzną potrzebę dążenia do doskonałości;
- świadome uznanie obowiązku społecznego do spełnienia, m.in. przez przestrzeganie ideałów i norm profesji, zdobywanie dla niego publicznego zrozumienia i uznania, dzielenie się informacją o postępach wiedzy fachowej, świadczenie darmowych usług publicznych, jako zapłata społeczeństwu za przywilej wykształcenia i statusu (Skidmore, Thackeray 1996: 304).

W związku z powyższymi przybliżeniami, różne cechy mogą być umieszczone na skali wzdłuż kontinuum od nieprofesjonalisty do profesjonalisty. Dlatego też za zasadne uznałam przedstawienie zestawienia Philipa Elliotta (1972), które wskazuje na niezwykle istotne kryteria porównawcze – kryteria, dzięki którym staje się możliwa analiza zakresu treściowego roli profesjonalisty. Ilustracją do tego jest przedstawiona poniżej tabela 1.

Tabela 1. Kontinua w typie idealnym profesjonalisty

Nieprofesjonalista		Profesjonalista
techniczna, umiejętność rzemieślnika	Wiedza	szeroka, teoretyczna wiedza używana w
rutynowe	Zadania	nierutynowych sytuacjach bogatych w
zaprogramowane	Podjęcie decyzji	niezaprogramowane decyzje podejmowane zgodnie z
cele określone przez społeczeństwo lub inne instytucje	Autorytet	celami (wywodzącymi się z wiedzy) zdecydowanie kierowanymi do społeczeństwa (lub innych instytucji wewnątrz niego) i wspierane przez
pozazawodowa	Identyfikacja	zawodowe grupy, ponieważ praca i zawód są
posiada drugoplanowe znaczenie	Praca	centralnymi, głównymi życiowymi zainteresowaniami, a także bazą dla
zawodowy/klasowy awans	Kariera	indywidualnych osiągnięć, które wymagają zdobycia wejściowych, początkowych kwalifikacji przez
ograniczona	Edukacja	rozległą edukację, kształcenie umiejętności, odpowiadanie wymaganiom statusu związanego i uzależnionego od
ściśle, określone	Role	ogólnej roli, tj. oczekiwań kierowanych do jednostki

Źródło: (Łuczyńska 2013: 28).

„Typem idealnym profesjonalisty byłaby, zatem osoba, która wykorzystuje własną, szeroką wiedzę teoretyczną w nierutynowych sytuacjach, bogatych w konieczność podejmowania niezaprogramowanych decyzji. Podjęte są one zgodnie z celami wywodzącymi się z wiedzy i są kierowane do społeczeństwa i wspierane przez grupy zawodowe. Praca i zawód są centralnymi celami życiowymi profesjonalisty, a także bazą dla jego indywidualnych osiągnięć. Status i związana z nim rola społeczna wymuszają posiadanie odpowiednich kwalifikacji zdobywanych przez kompleksową, specjalistyczną i permanentną edukację i kształcenie” (Łuczyńska 2013: 28–29).

Izabela Krasiejko (2013) proponuje, aby osoba, która chce wykonywać swój zawód profesjonalnie zadawała sobie i starała się odpowiedzieć na takie pytania:

1. Co ma stanowić sens działań profesjonalnych? (instytucjonalna wartość działania)
2. Jak działa profesjonalista? (wartościowe prakseologiczne cechy działania)
3. Po co mam działać profesjonalnie? (dążenia światopoglądowe, etyczne, filozoficzne)
4. Co mogę wiedzieć o profesjonalizmie? (wzory profesjonalizmu)
5. W jaki sposób mam działać profesjonalnie? (wartościujące przesłanki działania profesjonalnego)
6. Kim jestem jako profesjonalista? (tożsamość profesjonalnego podmiotu)
7. Czego mogę się spodziewać? (cel profesjonalnej egzystencji).

Przedstawione ujęcie profesjonalisty odnosi się do profesji społecznych. Przybliża zatem atrybuty wielu osób, z różnych grup zawodowych, również terapeutów zajęciowych, jako zajmujących się fachowym pomaganiem.

Założenia metodologiczne badań własnych

W badaniach posłużono się jakościową metodą zbierania danych w postaci przeszukiwania źródeł wtórnych, przyjmując za Krzysztofem Rubachą (2016), że źródła wtórnych można poszukiwać i można je przeszukiwać, a także analizować oraz interpretować ich zawartość. Stwierdzono również, że w źródłach, takich jak: naukowe publikacje przeglądowe, podręczniki, słowniki, ułożone są dane potrzebne do rozwikłania problematyki związanej z ujmowaniem terapeuty zajęciowego jako profesjonalisty.

W toku badawczym zastosowano kompilację metod zbierania danych. Najbardziej oczywistą zaletą zastosowanej procedury było dopełnienie danych. Otrzymane dane pochodzące z przeszukiwania źródeł wtórnych stanowiły wstęp do przeprowadzenia sondażowych badań właściwych. Wychodząc z założeń teoretycznych przybliżonych w pierwszej części artykułu, zbadano opinie aktywnych zawodowo terapeutów zajęciowych z województwa warmińsko-mazurskiego na temat zakresu treściowego roli profesjonalisty. Dokładniej rzecz ujmując, wzięto pod uwagę odniesienia respondentów do dziesięciu stwierdzeń dotyczących aspektów aktywności zawodowej, traktując jednocześnie aktywność zawodową jako przestrzeń dającą możliwość zbadania profesjonalizmu terapeuty zajęciowego. W badaniu opinii wykorzystano ustosunkowania ankietowanych do pojawiających się w kwestionariuszu ankiety stwierdzeń. Zastosowano skalę pięciostopniową, gdzie 1 oznacza zdecydowanie się nie zgadzam, a 5 – zdecydowanie się zgadzam. Ze względu na czytelność danych przy przybliżaniu wyników, operowano wartościami średnimi.

Podjęta problematyka stanowi wycinek szerszych badań empirycznych prowadzonych przez autorkę (Godlewska-Zaorska 2021, 2023). Badania miały charakter sondażowy, zostały przeprowadzone na terenie województwa warmińsko-mazurskiego. Natomiast zakres wielkości próbkę przy przeprowadzaniu ankiet wyniósł 205 osób. Chcąc odtworzyć strukturę badanej populacji, zastosowano dobór losowy kwotowy, zapewniający proporcjonalny udział poszczególnych elementów populacji w badanej próbce. Zmienną warstwową było położenie miejsca zatrudnienia terapeutów zajęciowych w ramach trzech podregionów województwa warmińsko-mazurskiego: elbląskiego, olsztyńskiego i ełckiego¹.

Terapeuta zajęciowy jako profesjonalista

Konieczność ciągłej refleksji nad polem praktyki terapii zajęciowej prowokuje pytania o model terapeuty zajęciowego. Kim jest terapeuta zajęciowy? Jaki powinien on być? Niestety na gruncie literatury rodzimej brakuje konkretnych typologii dotyczących ról profesjonalnych terapeuty zajęciowego². Nie brakuje natomiast prac naukowych dotyczących warunków profesjonalnego wypełniania roli zawodowej. Znajdujemy koncepcje dotyczące „bycia profesjonalistą”, które nierzadko wiążą się z takimi przybliżeniami, jak: przygotowanie zawodowe (w tym system kształcenia do zawodu); kompetencje zawodowe (nieradko łączone z etycznością); autonomia (rozumiana, jako bycie profesjonalistą samodzielnie wykonującym złożone zadania zawodowe).

¹ W każdym podregionie nastąpiło losowanie elementów potrzebnych do badań. Z podregionu elbląskiego dwa powiaty (iławski, ostródzki), z podregionu olsztyńskiego trzy powiaty (szczycki, nidzicki, olsztyński grodzki), a z podregionu ełckiego dwa powiaty (ełcki, giżycki). Liczba losowanych powiatów w danym podregionie odpowiadała jednej trzeciej ogólnej liczby powiatów w poszczególnych podregionach. Następnie dzięki wykorzystaniu informacji z Bazy placówek, instytucji i ośrodków wsparcia, umożliwiających rehabilitację osób niepełnosprawnych w województwie warmińsko-mazurskim nawiązano kontakt ze wszystkimi instytucjami zatrudniającymi terapeutów zajęciowych na terenie wylosowanych powiatów, w ramach trzech wymienionych podregionów.

² Literatura anglojęzyczna dostarcza szeroki wachlarz ujęć ról profesjonalnych terapeuty zajęciowego. Wśród nich znajdują się trzy zasadnicze: 1) rola terapeutyczna – związana jest z odpowiedzialnością za współpracę z pacjentem w celu osiągnięcia jego zaangażowania w kluczowe i celowe dla niego codzienne zajęcia; 2) rola członka zespołu – odnosząca się do współdziałania terapeuty zajęciowego z innymi profesjonalistami w procesie leczenia, rehabilitacji, poprawie sytuacji społecznej, czyli najogólniej w osiąganiu pożądanego dla klienta celów; 3) rola konsultacyjna – wymagająca nawiązania i rozwinięcia współpracy z rodziną/opiekunami podopiecznego, jego przyjaciółmi, współpracownikami, sąsiadami i innymi osobami z bliższego i dalszego otoczenia, a odgrywającymi znaczącą rolę w pomaganiu klientowi w osiąganiu założonych celów. Ważne zadanie wiąże się, zatem ze wspomaganie w uzyskiwaniu lub odzyskiwaniu samodzielności, autonomii podopiecznego. Z kolei proces ten powinien odbywać się przy współudziale całego zespołu interdyscyplinarnego oraz osób znaczących w pomaganiu klientowi.

Zakłada się, że jeśli terapeuta zajęciowy w swojej pracy zawodowej będzie uwzględniał takie składniki, jak: teorię i wynikającą z niej wiedzę, adekwatne do niej specyficzne umiejętności oraz związany z nimi określony system wartości – to tego rodzaju aktywność można by kwalifikować jako profesjonalną, a osobę ją wykonującą jako profesjonalistę.

W polu zainteresowań autorki znalazły się ustosunkowania czynnych zawodowo terapeutów zajęciowych do dziesięciu stwierdzeń dotyczących aktywności zawodowej. Stwierdzenia dotyczą zakresu treściowego roli profesjonalisty, przy ich tworzeniu wykorzystano koncepcje teoretyczne dotyczące profesjonalnego podejścia do podejmowanych zadań zawodowych. Widać tu zaczerpnięcia z koncepcji przybliżonych w pierwszej części artykułu (zob. tab. 2).

Tabela 2. Aspekty aktywności zawodowej w opinii respondentów

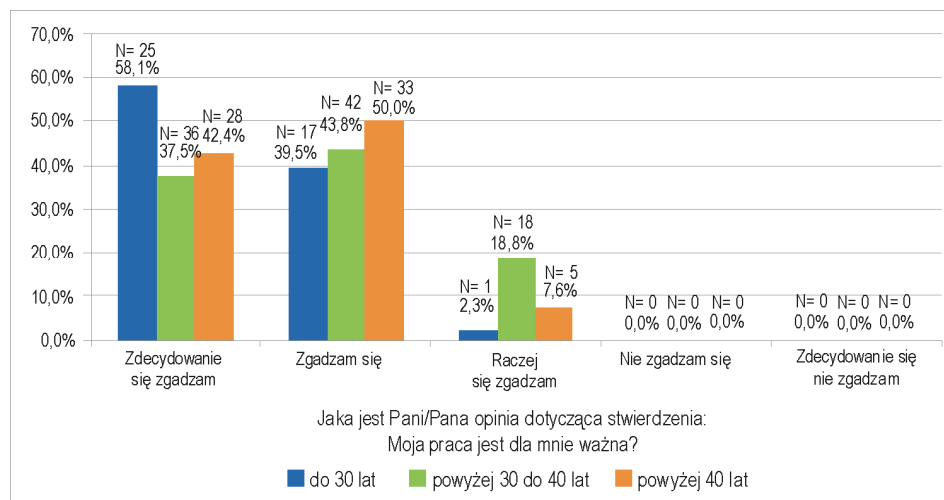
Stwierdzenie	Średnia
Moja praca jest dla mnie ważna	4,32
Moje przygotowanie zawodowe jest pełne i wystarczające	3,48
Wykorzystuję wiedzę teoretyczną w działaniu zawodowym	3,77
Mam kontrolę nad moją pracą	3,88
W pracy mam wpływ na to, co dzieje się w moim zespole	3,47
W pracy mam możliwość wykazania się inicjatywą	3,94
Decyduję, jak ma przebiegać wykonanie mojej pracy	3,77
W pracy podejmuję nowe, nie rutynowe zadania	3,88
Obowiązki zawodowe mieszczą się w ramach moich kompetencji	3,93
Stale udoskonalam swoje kompetencje zawodowe	3,58

Wartości średniej min. 1, max. 5; 1 – zdecydowanie się nie zgadzam, 5 – zdecydowanie się zgadzam
Źródło: opracowanie własne.

Opinie respondentów związane z dziesięcioma aspektami aktywności zawodowej są pozytywne. Najwyżej na skali akceptacji lokuje się znaczenie, jakie badani terapeuci zajęciowi przypisują swojej pracy. Tym samym wskazują na ważkość wykonywanych działań zawodowych. Terapeuci zajęciowi jednocześnie podkreślają bardzo wysokie znaczenie autonomii i kompetencyjności. Średnie przy wskaźnikowych twierdzeniach w tym zakresie potwierdzają ten fakt: „*W pracy mam możliwość wykazania się inicjatywą*” (3,94); „*Mam kontrolę nad moją pracą*” (3,88); „*Decyduję, jak ma przebiegać wykonanie mojej pracy*” (3,77); „*W pracy podejmuję nowe, nie rutynowe zadania*” (3,77); „*Obowiązki zawodowe mieszczą się w ramach moich kompetencji*” (3,93).

Zmienne niezależne (wiek, staż pracy jako terapeuta zajęciowy, podregion województwa warmińsko-mazurskiego) tworzą mapę czynników, które istotnie

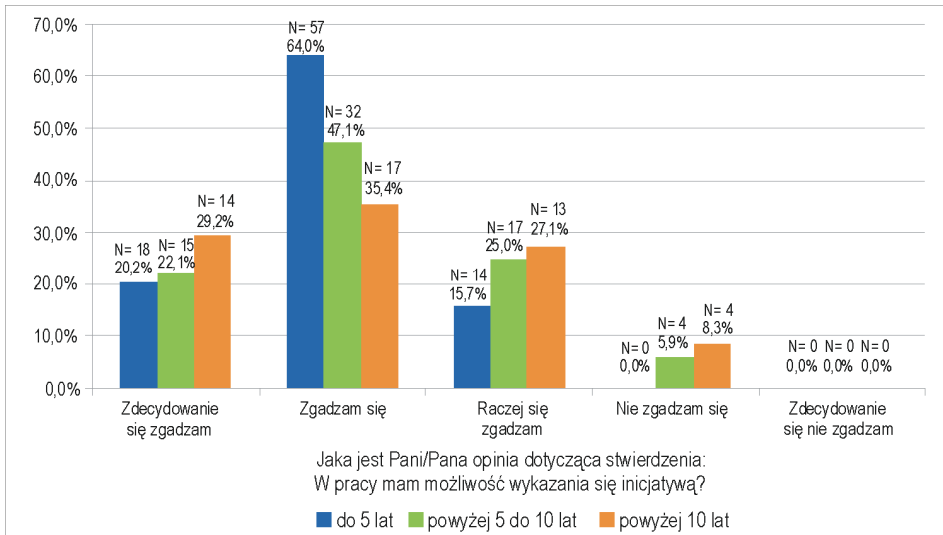
statystycznie różnicującą badaną populację. Dla zbadania zależności pomiędzy poszczególnymi cechami niezależnymi i zależnymi zastosowano test chi-kwadrat Pearsona. Za typową wartość graniczną poziomu istotności przyjęto $p < 0,05$. Poniżej przybliżam zależności istotne statystycznie (wykres 1).

Wykres 1. Istotne statystycznie zależności między opinią o ważności pracy a wiekiem
Źródło: opracowanie własne.

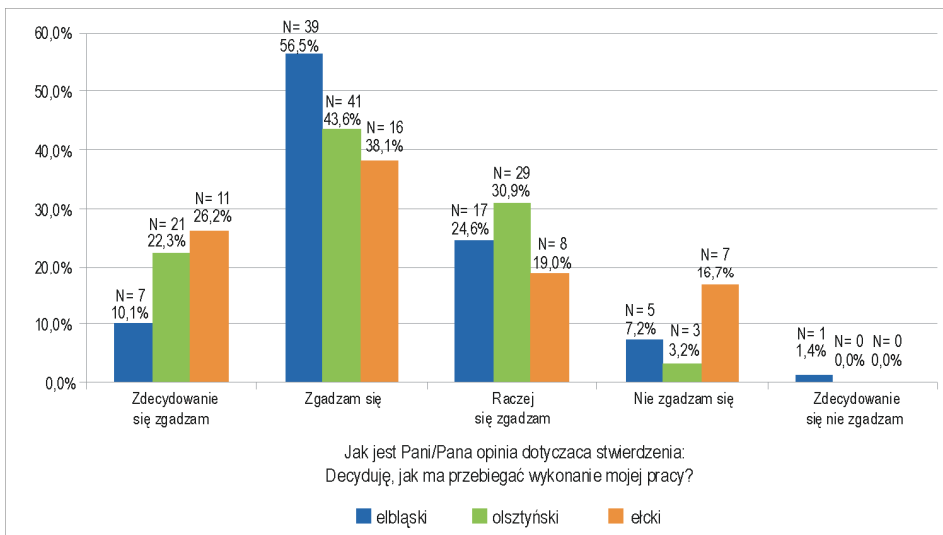
Istotnie statystycznie ($p=0,018$) poziom akceptacji stwierdzenia „*Moja praca jest dla mnie ważna*” zależy od zmiennej wiek. Badane osoby w wieku do 30 lat najczęściej ($N=25$; 58,1%) zaznaczały odpowiedź „*zdecydowanie się zgadzam*”. Z kolei respondenci z dwóch starszych grup wiekowych najczęściej wskazywali odpowiedź „*zgadzam się*”. Można, zatem wnioskować, że najmłodszy badani najwyższą ceną wykonywaną przez siebie pracę.

Istotnie statystycznie ($p=0,017$) poziom akceptacji stwierdzenia „*W pracy mam możliwość wykazania się inicjatywą*” zależy od zmiennej staż pracy jako terapeuta zajęciowy. Odpowiedź „*zgadzam się*” jest najczęściej wybierana przez osoby ze stażem pracy do 5 lat ($N=57$; 64%). Następnie są to badani ze stażem pracy powyżej 5 do 10 lat ($N=32$; 47,1%), w dalszej kolejności powyżej 10 lat ($N=17$; 35,4%). Ponadto im starszy staż pracy, tym częstsze wskazanie na odpowiedź „*zdecydowanie się zgadzam*”. Analogicznie przedstawia się sytuacja przy wyborze odpowiedzi „*raczej się zgadzam*” i „*nie zgadzam się*”. Analizując powyższe dane można stwierdzić, że osoby z najniższym stażem deklarują, iż w pracy mają największą (średnia 4,04) możliwość wykazania się inicjatywą.

Wykres 2. Istotne statystycznie zależności między opinią o możliwości wykazania się inicjatywą a stażem pracy

Źródło: opracowanie własne

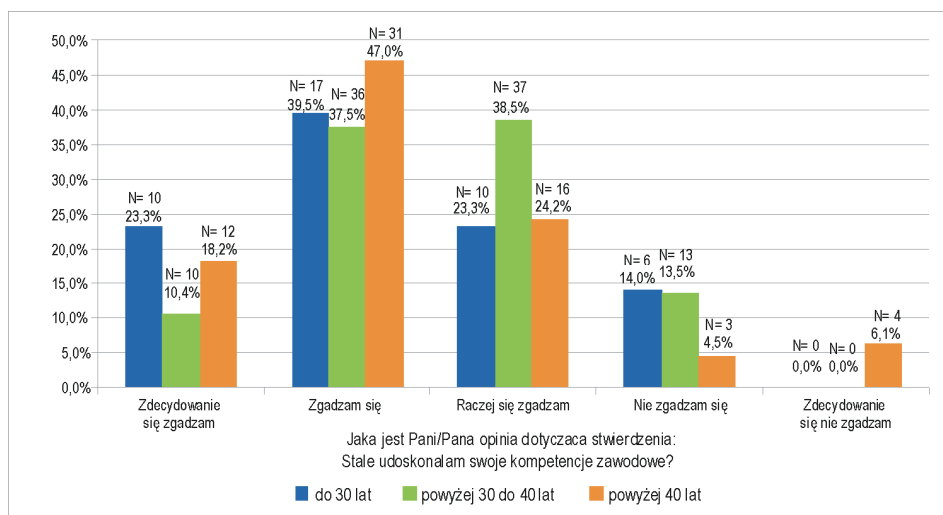

Wykres 3. Istotne statystycznie zależności między opinią o podejmowaniu decyzji o przebiegu wykonywanej pracy a podregionem

Źródło: opracowanie własne

Istotnie statystycznie ($p=0,024$) poziom akceptacji stwierdzenia „Decyduję, jak ma przebiegać wykonanie mojej pracy” zależy od zmiennej podregion. Od-

powieź „zgadzam się” jest najczęściej wybierana przez osoby z podregionu elbląskiego (N=39; 56,5%). Następnie są to badani z podregionu olsztyńskiego (N=41; 43,6%), w dalszej kolejności ełckiego (N=16; 38,1%). Zupełnie odwrotnie przedstawia się analiza odpowiedzi „zdecydowanie się zgadzam”. Tutaj najwięcej wskazań zauważyć można wśród badanych z podregionu ełckiego, a najmniej z elbląskiego. Analizując rozkłady procentowe i wartości średnie dla trzech badanych warstw, można stwierdzić, że osoby z podregionu olsztyńskiego deklarują, że mają w pracy największą (średnia 3,85) możliwość decydowania o przebiegu ich praktyki.

Wykres 4. Istotne statystycznie zależności między opinią o udoskonalaniu kompetencji zawodowych a wiekiem

Źródło: opracowanie własne

Istotnie statystycznie ($p=0,011$) poziom akceptacji stwierdzenia „*Stale udoskonalam swoje kompetencje zawodowe*” zależy od zmiennej wiek. Badane osoby w wieku do 30 lat najczęściej (N=17 39,5%) zaznaczały odpowiedź „*zgadzam się*”. Podobnie badani z najstarszej grupy wiekowej najczęściej (N=31; 47%) wskazywały tę odpowiedź. Z kolei respondenci powyżej 30 do 40 lat najczęściej (N=37; 38,5%) wybierali odpowiedź „*raczej się zgadzam*”. Można, zatem wnioskować, że badani ze środkowej grupy wiekowej najniżej cenią doskonalenie kompetencji zawodowych.

Podsumowanie

Kwestia ujmowania terapeuty zajęciowego jako profesjonalisty jest złożona. Niemniej jednak należy stwierdzić, że w dzisiejszej rzeczywistości terapeuta zajęciowy nie tylko powinien, ale musi odznaczać się profesjonalizmem w pracy zawodowej, tym samym wiąże się to z podejmowaniem wielowymiarowej aktywności w przestrzeni zawodowej. Warunkiem tego jest odpowiednie przygotowanie teoretyczne, czyli posiadanie wiedzy, a wiąże się to z pełnymi kwalifikacjami zawodowymi. Ponadto konieczne jest zdobycie doświadczenia i praktyki oraz posiadanie specyficznych kompetencji. Im terapeuta zajęciowy w większym stopniu wyposażony jest w zespół niezbędnych do udzielania efektywnej pomocy cech, właściwości i predyspozycji, tym skuteczniej i lepiej może on wykorzystać owe możliwości i zasoby do realizacji określonych celów terapii zajęciowej. Niezbędne jest również poczucie niezależności, charakteryzującej się akceptacją siebie, jako osoby autonomicznie zarządzającej swoim życiem zawodowym, przy jednoczesnym poczuciu odpowiedzialności za nie.

Powyższe przybliżenia wskazują na złożoność ujęcia terapeuty zajęciowego jako profesjonalisty. Można zaryzykować hipotezę, że niemożliwe jest wypełnianie wszystkich zadań wpisanych w katalog powinności profesjonalisty, gdyż rzeczywistość stawia zbyt wiele barier. Nie sposób także znaleźć osobę posiadającą wszystkie wymienione powyżej atrybuty. Zgodzić się zatem należy, że determinanty tego zawodu są wyjątkowo liczne i złożone. Konsekwencją tych wymagań jest sytuacja, która polega na tym, że w praktyce realizowana jest nie jedna rola zawodowa, a ich seria. Dlatego też zasadne wydaje się mówienie o modelu ról profesjonalnych, przypisywanych terapii, a nie tylko o roli profesjonalisty.

Podsumowując, zawody związane z profesjonalnym działaniem należą do grupy „zawodów niemożliwych”, tj. takich gdzie, „(...) obowiązki wobec wartości, a zarazem powinności normatywne mają taki charakter i wzajemne odniesienie do siebie, że wymagają uznania ich jednocześnie za konieczne do realizowania i niemożliwe do ostatecznego spełnienia” (Witkowski 2010: 34). Mówiąc inaczej, pełne przygotowanie do odgrywania roli profesjonalisty jest niemożliwe ze względu na konieczność ciągłego przedefiniowywania swojej roli, a także na złożoność normatywną.

Bibliografia

- Elliott P. (1972), *The Sociology of the Professions*, Publisher Macmillan.
- Godlewska-Zaorska, A. (2021), *Tożsamość zawodowa terapeutów zajęciowych w kontekście sytuowania się na kontinuum od anomii do autonomii – doniesienia z badań*, *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*, 44: 98–110.

- Godlewska-Zaorska A. (2023), *Od przedmiotowej do podmiotowej perspektywy ujmowania terapii zajęciowej – doniesienia z badań*, *Niepełnosprawność i Rehabilitacja*, 90: 136–145.
- Krasiejko I. (2013), *Zawód asystenta rodziny w procesie profesjonalizacji. Wstęp do teorii i praktyki nowej profesji społecznej*, Wydawnictwo „Akapit”.
- Łuczyńska M. (2013), *Pracownicy socjalni w procesie profesjonalizacji*, Wydawnictwo Instytut Spraw Publicznych.
- Rubacha K. (2016), *Metodologia badań nad edukacją*, Wydawnictwo WaiL.
- Skidmore R.A., Thackeray M.G. (1996). *Wprowadzenie do pracy socjalnej*, tłum. T. Stanek, Wydawnictwo Interart.
- Witkowski L. (2010), *Praca socjalna i profesjonalizm pedagogiczny. O zarządzaniu humanistycznym: między filozofią edukacji i pedagogiką społeczną*, Wydawnictwo WSEZiNS.